

40
Г76

В.А. ШИРОКОВ, Т.П. ЛЮБЧЕНКО,
І.В. ШЕВЧЕНКО, К.В. ШИРОКОВ

**ГРАМАТИЧНІ
СИСТЕМИ
ФЕНОМЕНОЛОГІЧНИЙ
ПІДХІД**

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ МОВНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ ФОНД

В.А. ШИРОКОВ, Т. П. ЛЮБЧЕНКО,
І. В. ШЕВЧЕНКО, К. В. ШИРОКОВ

**ГРАМАТИЧНІ
СИСТЕМИ
ФЕНОМЕНОЛОГІЧНИЙ
ПІДХІД**

*ПРОЕКТ
«НАУКОВА КНИГА»*

КИЇВ НАУКОВА ДУМКА 2018

УДК 658.012.011.56

У монографії сформульовано феноменологічний підхід до вивчення мовних явищ. Викладено теорію лінгвістичних станів мовних одиниць, подано загальну концептуальну схему представлення лінгвістичної інформації на основі теорії лексикографічних систем. Розроблено концептуальні моделі та словозмінні класифікації для мов зі словозмінним компонентом: флективним (синтетичним), аналітико-синтетичним, аглютинативним. Розроблені теорії та концептуальні моделі покладено в основу проектування граматичних лексикографічних систем природних мов різного ладу. Розвинені теорії та моделі, а також системотехнічні рішення застосовано і продемонстровано для дослідження граматичних явищ такого ряду мов: української, російської, турецької, німецької, іспанської. Феноменологічний підхід, розвинутий у монографії, відтворює загальні риси природномовних систем і може бути поширений практично на будь-яке коло мов.

Для фахівців у галузі теоретичної, математичної та прикладної лінгвістики, лінгвістичних та інформаційних технологій, аспірантів і студентів вишів. Книга може бути цікавою для фахівців у галузі антропології культури, когнітології, прикладної семіотики та системного аналізу.

Р е ц е н з е н т и :

академік НАН України *В. Г. Складенко*,
член-кореспондент НАН України *А. П. Загнітко*

*Рекомендовано до друку
вченою радою Українського мовно-інформаційного
фонду НАН України
(протокол № 5 від 12.06.2015 р.)*

***Видання здійснено за кошти Цільової комплексної програми
«Створення та розвиток науково-видавничого комплексу
НАН України»***

Науково-видавничий відділ фізико-математичної та
технічної літератури

Редактор *В. В. Вероцька*

© В. А. Широков, Т. П. Любченко,
І. В. Шевченко, К. В. Широков, 2018
© НВП «Видавництво “Наукова думка”
НАН України», дизайн, 2018

ISBN 978-966-00-1624-8

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Розділ 1. ГРАМАТИКА ЯК ФЕНОМЕНОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА	
1.1. Логіко-феноменологічні основи граматичного опису мови	6
1.2. Феноменологічна картина мовного світу та її концептуальне представлення	10
Розділ 2. ЛІНГВІСТИЧНІ СТАНИ МОВНИХ ОДИНИЦЬ	
2.1. Перше уявлення про лінгвістичні стани і пов'язані з ними поняття граматичних спостережуваних	16
2.2. Подальша формалізація лінгвістичних станів	33
2.3. Лінгвістичні стани у формалізмі нечітких множин	36
2.4. Формалізований підхід до визначення семантичних станів слів.....	38
2.5. Зауваження щодо концепції станів та феноменологічної складності устрою світу.....	47
Розділ 3. ГРАМАТИЧНА ПАРАМЕТРИЗАЦІЯ ЛЕКСИКИ І ФЕНОМЕН СЛОВОЗМІНИ	
3.1. Феномен словозміни у формалізмі семантичних станів	53
3.2. Структура, субстанція і суб'єкт у визначенні поняття системи в лінгвістиці.....	55
3.3. Теорія лексикографічних систем та її використання для лексико- графування граматичних феноменів	59
3.4. Принципи побудови морфологічної (парадигматичної) лексикогра- фічної системи для мови з флективною компонентою	67
Р О З Д І Л 4. ГРАМАТИЧНІ СИСТЕМИ ДЛЯ МОВ ІЗ СИНТЕТИЧНОЮ КОМПОНЕНТОЮ У СЛОВОЗМІНІ	
4.1. Українська і російська словозмінні класифікації та електронний граматичний словник	77
4.1.1. Парадигматичні типи та словозмінні параметри.....	78
4.1.2. Парадигматичні класи та відношення парадигматизації.....	88
4.1.3. Парадигматичні класи з урахуванням акцентуації	90
4.1.4. Дефектність та варіативність словозмінної парадигми	95
4.1.5. Оператор парадигматизації.....	106

4.2. Побудова лексикографічної системи ЕГС російської мови.....	109
4.2.1. Структура лексикографічної системи ЕГС російської мови	109
4.3. Побудова лексикографічної системи ЕГС української мови	115
4.3.1. Загальна структура словозміни української лексики	115
4.3.2. Іменник	119
4.3.2.1. Система словозмінних параметрів іменника	119
4.3.2.2. Процедура визначення словозмінних параметрів іменника.....	130
4.3.3. Дієслово	134
4.3.3.1. Система словозмінних параметрів дієслова	134
4.3.3.2. Процедура визначення словозмінних параметрів дієслова.....	138
4.3.4. Прикметник.....	138
4.3.4.1. Система словозмінних параметрів прикметника	142
4.3.4.2. Процедура визначення словозмінних параметрів прикметника.....	143
4.3.5. Алгоритмічна специфіка парадигматизації інших частин мови	144
4.4. Технологічні аспекти створення ЕГС	146
4.4.1. Структура бази даних (внутрішній рівень представлення)	147
4.4.2. Програмні засоби для створення ЛБД російського ЕГС	153

**Р о з д і л 5. МОДЕЛЮВАННЯ СЛОВОЗМІННИХ СИСТЕМ
ІЗ СИНТЕТИЧНОЮ ТА АНАЛІТИЧНОЮ СЛОВОЗМІННИМИ
КОМПОНЕНТАМИ**

157

5.1. Концептуальне моделювання словозмінної системи німецької мови	157
5.2. Л-система ЕГС німецької мови.....	168
5.2.1. Структура бази даних ЕГС німецької мови	168
5.2.2. Програмний інтерфейс для підготовки та редагування граматичної ЛБД	172
5.2.3. Інструментальні засоби для супроводу граматичної ЛБД німецької мови	175
5.3. Концептуальне моделювання Л-системи ЕГС іспанської мови	176
5.4. Технологічні аспекти створення Л-системи граматичного типу іспанської мови	184

**Р о з д і л 6. ГРАМАТИЧНІ СИСТЕМИ ДЛЯ МОВ
З АГЛЮТИНАТИВНОЮ КОМПОНЕНТОЮ
У СЛОВОЗМІНІ**

187

6.1. Проблема граматичної кваліфікації частин сучасної турецької мови.....	187
6.2. Морфологічна структура іменника сучасної турецької мови	198
6.3. Застосування теорії семантичних станів до граматичної ідентифікації турецької лексики	206
6.4. Формальні засади побудови словозмінних класифікацій	217
6.5. Морфонологічні та морфотактичні принципи словозмінної класифікації турецької лексики	220
6.6. Формалізація словозміни турецького іменника та виділення системи його парадигматичних класів	225
6.6.1. Виділення підкласів у словозмінних класах турецького іменника	228

6.6.1.1. Лінгвістичні чинники виділення підкласів у словозмінних класах	228
6.6.1.2. Підкласи класу [С1Г1]	231
6.6.1.3. Підкласи класу [С1Г2]	231
6.6.1.4. Підкласи класу [С1Г3]	232
6.6.1.5. Підкласи класу [С1Г4]	233
6.6.1.6. Підкласи класу [С2Г1]	233
6.6.1.7. Підкласи класу [С2Г2]	234
6.6.1.8. Підкласи класу [С2Г3]	235
6.6.1.9. Підкласи класу [С2Г4]	236
6.7. Інші процеси в системі відмінювання турецького іменника	236
6.7.1. Явище рекурсії при відмінюванні	236
6.7.2. Явище відмінкової варіативності	237
Р О З Д І Л 7. ВІРТУАЛЬНІ ГРАМАТИЧНІΩΩ ЛАБОРАТОРІЇ.....	238
ДОДАТКИ.....	241
Д о д а т о к А. Приклади парадигм.....	241
А.1. Приклади парадигм субстантивного типу.....	241
А.2. Приклади парадигм ад'єктивного типу.....	243
А.3. Приклади парадигм дієслівного парадигматичного типу.....	245
А.4. Приклади парадигм кількісного числівника	251
Д о д а т о к Б. Відношення між елементами множин Ω, T, P, C, F, Π.....	251
Д о д а т о к В. Таблиця переходів від класифікації А. А. Залізняка до класифікації, прийнятої в Л-системі ЕГС російської мови (для іменників)	259
Д о д а т о к Г. Парадигми у німецькій мові	281
Г.1. Парадигматичні класи німецьких іменників	281
Г.2. Моделі утворення синтетичних та аналітичних форм німецьких дієслів.....	285
Д о д а т о к Д. Таблиці прикладів словозмінювання	288
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	301